

PISMO ŚWIĘTE W KATECHEZIE – RYS HISTORYCZNY

Pismo Święte od zawsze było obecne w katechezie i ta obecność ma „historię tak długą jak sama katecheza”¹. Spojrzenie w przeszłość pozwala zauważyć różnorodne modele i rozwiązania w posługiwaniu się Biblią, poczynając od sytuacji, kiedy stanowiła ona centralną treść nauczania, aż po katechetyczne inicjatywy, w których była niemalże nieobecna czy zredukowana do prostego środka dydaktycznego. Warto więc spojrzeć na minione wieki i zobaczyć, jak kształtowała się ta bogata i zarazem złożona obecność Pisma Świętego w katechezie.

Poznanie historii katechezy biblijnej może stać się źródłem wielu inspiracji w dzisiejszej refleksji nad obecnością słowa Bożego w katechezie. To pomoc, aby owocnie wykorzystać Pismo Święte, które ma szczególne znaczenie dla katechetycznej formacji wiary. Katecheza jest przecież ze swej natury służbą Słowu Bożemu², które zawarte w Tradycji i Piśmie Świętym stanowi główne jej źródło³. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* przypomina natomiast, że „katecheza powinna być przepelniona i przeniknięta

---

¹ C. Bissoli, *Biblia (katecheza)*, w: *Słownik katechetyczny*, red. wyd. polskiego K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 88.

² Por. P. Tomasik, *Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole. Wyjaśnienie podstawowych terminów*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2012, s. 42.

³ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, nr 95. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, powołując się na naukę II Soboru Watykańskiego o roli Biblii w teologii, stwierdza, że Pismo Święte jest „duszą, fundamentem i siłą odmładzającą nie tylko świętej teologii, ale także katechezy”. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, nr 58.

myślą, duchem i podstawami biblijnymi i ewangelicznymi przez stały kontakt z samymi tekstami”⁴.

Przedmiotem refleksji jest analiza obecności Pisma Świętego w katechezie od początku Kościoła aż po czasy współczesne. Z pewnością nie jest to zagadnienie łatwe, gdyż obejmuje bardzo długi okres, zróżnicowany i bogaty w różnorodne konteksty pastoralne i religijno-kulturowe. Z tej też racji podejmowana analiza ma charakter ogólnego zarysu problemu, niepełnego i niedoskonałego, który ogranicza się do przywołania najważniejszych etapów w rozwoju katechezy biblijnej. Pozostawia się oddzielnym studiom szczegółowe analizy treści katechez biblijnych, ich uwarunkowań historyczno-eklezyjnych oraz dydaktycznych metod wykorzystania Ksiąg Świętych.

1. Słowo Boże i katecheza w czasach apostołskich

Katecheza apostołska była służbą Słowu Bożemu. Dwie podstawowe formy nauczania apostołskiego, obejmujące nauczanie przed chrztem i nauczanie po udzieleniu chrztu, były przede wszystkim głoszeniem Słowa Bożego. W centrum znajdowała się prawda o Chrystusie i Jego zbawczym dziele. Dla jej pogłębienia posługiwano się fragmentami ze Starego Testamentu, w których szukano pojęć i obrazów dla lepszego zrozumienia orędzia Chrystusa. Zbiorami takich fragmentów są *Testimonia*, którymi posługiwali się pierwsi misjonarze chrześcijańscy w swoim nauczaniu katechetycznym⁵.

Szczególne znaczenie miały zbiory słów Jezusa ułożone dla celów katechetycznych. Przykładem jest *Kazanie na Górze* (Mt 5-7) uważane za „wewnątrzchrześcijańską katechezę i parenezę”. To pewien rodzaj „katechizmowej mowy do uczniów”, którą można traktować jako „katechizm uczniów” i „katechizm dla katechumenów i nowo ochrzczonych”⁶.

⁴ Benedykt XVI, *Adhortacja apostołska Verbum Domini*, nr 74. Por. też Z. Marek, *Katecheza inspirowana adhortacją „Verbum Domini”*, „Katecheta” 55 (2011) nr 2, s. 3-8

⁵ Por. tamże, s. 157-159.

⁶ Por. J. Kudasiewicz, *Wymiar biblijny*, w: *Podstawowe wymiary katechezy*, red. M. Majewski, Kraków 1991, s. 10.

Katecheza apostolska była także źródłem narodzin pism Nowego Testamentu. Nowotestamentalne księgi w dużej mierze są jej owocem⁷. Najpierw ukształtowała się katecheza, która stworzyła środowisko dla powstania pism Nowego Testamentu. Prawdę tę przypomina Jan Paweł II w adhortacji *Catechesi tradendae*. Wyjaśniając historyczne korzenie katechezy, stwierdza, że dokumentem i świadectwem katechezy apostolskiej są listy apostolskie św. Pawła, św. Piotra, św. Jakuba, św. Jana i św. Judy⁸.

Ta sama adhortacja wskazuje również na katechetyczną funkcję czterech Ewangelii⁹. Dokument stwierdza, że „Ewangelie, które już wcześniej, zanim zostały napisane, stanowiły pewną całość nauki, przekazywanej ustnie chrześcijańskim wspólnotom, mają mniej lub bardziej wyraźną strukturę katechetyczną”¹⁰. Redakcji Ewangelii przyświecał cel katechetyczny. Według kardynała C. M. Martiniego jest on widoczny w kontekście drogi inicjacji chrześcijańskiej pierwotnego Kościoła. Ewangelie miały być zredagowane z myślą o poszczególnych etapach wtajemniczenia chrześcijańskiego. Ewangelia Marka jest nazwana Ewangelią katechumena i służyła pierwszemu pouczeniu katechetycznemu przed chrztem. Ewangelia Mateusza, nazwana Ewangelią katechety, była przeznaczona dla osób już ochrzczonych, które potrzebowały katechetycznego wprowadzenia w życie wspólnotowe. Ewangelia Łukasza i *Dzieje Apostolskie* zostały nazwane Ewangelią głosiciela Ewangelii czy też Ewangelią świadectwa i ich zadaniem było przygotowanie do ewangelizowania innych. Czwarta Ewangelia Jana, nazwana Ewangelią prezbitera, dojrzałego chrześcijanina, służyła osobom potrzebującym dalszego pogłębienia własnej wiary¹¹. Częściowe odniesienie do takiego poglądu uczynił też Jan

⁷ Por. C. Bissoli, *Va' e annunzia (Mc 5, 19). Manuale di catechesi biblica*, Leumann (Torino) 2006, s. 27-31; Tenze, *Biblia (katecheza)*, art. cyt., s. 88; Ch. Wackenheim, *Breve storia della catechesi. Tradizione e novità*, Bologna 1985, s. 13.

⁸ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, nr 11.

⁹ Por. tamże, nr 10-11.

¹⁰ Tamże, nr 11.

¹¹ Por. C. M. Martini, *Iniziazione cristiana e teologia fondamentale. Riflessione sulle tappe della maturità cristiana nella chiesa primitiva*, w: *Problemi e prospettive di teologia fondamentale*, red. R. Latourelle, G. O'Collins, Brescia 1980, s. 85-91. Zob. także J. Kochel, *Katecheza ewangelizacyjna w nauczaniu pastoralnym Carlo Maria kard. Martiniego*, Opole 1999, s. 102-134.

Paweł II w cytowanej już adhortacji *Catechesi tradendae*. Opisując katechetyczny charakter Ewangelii, pyta: „Czyż opowiadanie św. Mateusza nie zostało nazwane Ewangelią katechety, a opowiadanie św. Marka Ewangelią katechumena?”¹².

Podsumowując tę głęboką relację pomiędzy katechezą i Słowem Bożym w czasach apostoelskich, należy stwierdzić, że Księgi Święte jawią się jako źródło katechezy i jednocześnie jako jej owoc. Tego rodzaju sytuacja pozwala sformułować ważny wniosek dla dzisiejszych działań katechetycznych. Biblia jest ze swej natury przeznaczona do tego, aby rodzić katechezę i głosić zbawcze orędzie w niej zawarte. Jest ona konieczna, aby przekazywana nauka pozostawała wciąż żywa i prowadziła słuchacza do odpowiedzi wiary.

2. Epoka katechumenatu – Biblia w centrum katechezy (II–VI wiek)

Okres katechumenatu to czas, w którym „nauczanie, moralność i modlitwa są oddźwiękiem Biblii w stopniu nigdy później niespotykanym”¹³. Pismo Święte stanowiło główne źródło katechezy. W oparciu o Biblię starano się przekazać najważniejsze treści orędzia wiary¹⁴. Przywoływano różne tematy, wydarzenia i figury biblijne, a niekiedy również i całe księgi. Za pomocą różnorodnych metod narracyjnych oraz elementów typologii i alegorii biblijnych przekazywano Słowo Boże i wzywano do odpowiedzi na zawarte w nim Boże wezwanie¹⁵. Kandydat do chrztu nie tylko słuchał Pism, ale przede wszystkim realizował w swoim życiu całą biblijną historię zbawienia. Stając się chrześcijaninem, stawał się jednocześnie Biblią wcieloną¹⁶. Była to integralna formacja wiary, którą można nazwać „całościową kąpielą biblijną katechumena”¹⁷.

¹² Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, nr 11.

¹³ Bissoli, *Biblia (katecheza)*, w: *Słownik katechetyczny*, s. 88.

¹⁴ Por. R. Murawski, *Historia katechezy*, Część III. *Katechumenalny wymiar katechezy*, „Katecheta” 52 (2008) nr 4, s. 15.

¹⁵ Por. G. Cavallotto, *Catechumenato antico. Diventare cristiani secondo i padri*, Bologna 1996, s. 273.

¹⁶ Por. C. Bissoli, „*Va' e annunzia*” (*Mc 5, 19*). *Manuale di catechesi biblica*, s. 33.

¹⁷ Tamże.

2.1. *Słuchanie Słowa Bożego i wezwanie do nawrócenia*

Katecheza starożytna mocno podkreślała, że u podstaw chrześcijaństwa nie znajduje się doktryna czy moralność, ale przede wszystkim historyczne wydarzenie. W centrum jest wiara mająca swoje korzenie w Słowie Bożym, poprzez które Bóg wchodzi w historię człowieka i otwiera przed nim nową perspektywę życia. Szczególnie mocno akcentowano tę inicjatywę Boga, który wzywa człowieka do przyjęcia zbawienia. Służyło temu przywoływanie różnych figur i postaci biblijnych obecnych w historii zbawienia. Ukazywano w ten sposób różne drogi spotkania człowieka z Bogiem.

Istotnym momentem w nauczaniu przed chrztem było słuchanie słowa. Świadectwem tego może być pismo *Tradycja Apostolska* Hipolita Rzymskiego, pochodzące z III wieku nazywanego złotym okresem katechumenatu. W zawartym tam opisie formacji katechumenów występuje bardzo ważne wyrażenie *audire verbum* – słuchanie słowa. Jest ono użyte trzykrotnie¹⁸. Chodzi o słuchanie Słowa przez katechumenów, które odbywało się podczas mszalnej liturgii słowa. Z całościowej analizy tego opisu można wywnioskować, że pierwszym źródłem nauczania było Pismo Święte¹⁹.

Głoszone Słowo wymagało odpowiedzi wiary i przemiany życia. Orygenes poucza katechumenów, że muszą zostać oczyszczeni nade wszystko przez Słowo, zaczynając od Prawa. Na pierwszym miejscu, słuchając Słowa, muszą wykorzenić własne słabości i zniszczyć zwyczaje pogańskie. Zadaniem katechumena jest medytacja Prawa Bożego, aby poprzez jego moc oczyścić się i naprawić²⁰.

Również w wiekach późniejszych, kiedy katechumenat obejmował coraz większą liczbę kandydatów do chrztu, istotą kateche-

¹⁸ Por. Hipolit Rzymski, *Tradycja Apostolska*, 14. Wstęp, przekład, komentarz H. Paprocki, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 14 (1976) nr 1. Szerzej na ten temat R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza (Do Edyktu Mediolańskiego – 313 r.)*, Płock 1999, s. 177-179.

¹⁹ Por. Murawski, *Historia katechezy*. Część I. *Katecheza w pierwszych wiekach*, s. 207.

²⁰ Por. Orygenes, *Homilie o Księdze Kapłańskiej*, VI, 2. Z łacińskiego przekładu Rufina przełożył S. Kalinowski, Kraków 2013.

zy była proklamacja Słowa Bożego²¹. Już we wstępnych katechezach ewangelizowano na drodze głoszenia Słowa. Przekazywano pierwsze wiadomości o Chrystusie i Jego zbawczym orędiu. Były to pouczenia oparte na Piśmie Świętym, zawierające skrót historii zbawienia²². Głoszone Słowo Boże wymagało zawsze odpowiedzi ze strony człowieka. Katecheza zyskiwała tym samym strukturę dialogiczną²³.

2.2. Wykład nauki wiary w świetle historii zbawienia

Ukierunkowanie na Słowo Boże było tak silne, że przekaz pierwszych doktrynalnych prawd wiary dokonywał się na fundamencie historii zbawienia. Nieustannie przywoływano wielkie wydarzenia zbawcze z Pisma Świętego. Uczni mówią o biblijno-doktrynalnym charakterze katechezy²⁴. Opowiadanie biblijne wprowadzało w bogactwo i głębokość przekazywanej doktryny²⁵. Szczególnie jest to widoczne przy wyjaśnianiu Symbolu wiary, w którym poszczególne artykuły tłumaczono w bezpośrednim odniesieniu do Biblii²⁶. Również przekaz treści liturgicznych i moralnych dokonywał się w kontekście całej historii zbawienia.

Tego rodzaju katechezę potwierdzają świadectwa patrystyczne tamtych czasów. Według zapisów Egerii nauczanie katechetyczne biskupa dokonujące się w czasie pierwszych pięciu tygodni Wielkiego Postu zaczynało się od przywoływania historii zbawienia zawartej w księgach biblijnych. Czytamy, że w nauczaniu katechumenów biskup „zaczynając od Księgi Rodzaju przebiega wszystkie pisma i wyklada najpierw ich dosłowne znaczenie, a po-

²¹ Por. J. Daniélou, R. du Charlat, *La catechesi nei primi secoli*, Leumann (Torino) 1969, s. 7.

²² Por. Murawski, *Historia katechezy*. Część I. *Katecheza w pierwszych wiekach*, s. 283-286.

²³ Por. tamże, s. 326.

²⁴ Por. Cavallotto, *Catecumenato antico*, dz. cyt., s. 272-275; G. Laiti, *La catechesi nel catecumenato antico*, w: *Iniziazione cristiana e catecumenato*, red. G. Cavallotto, Bologna 1996, s. 74-79; Murawski, *Historia katechezy*. Cz. I. *Katecheza w pierwszych wiekach*, s. 313.

²⁵ Por. G. Cavallotto, *Sacra Scrittura e catechesi nei Padri della Chiesa. Orientamenti generali*, „Catechesi” 79 (2009-2010) 3, s. 9.

²⁶ Por. G. Laiti, *La catechesi nel catecumenato antico*, s. 74-79.

tem wydobywa z nich sens duchowy. Naucza ich w ciągu tych dni także o Zmartwychwstaniu i o wszystkim, co dotyczy wiary. Zwie się to katechezą²⁷.

Konkretny przykład wykładu nauki wiary w oparciu o historię zbawienia odnajdujemy u św. Augustyna. W swoim katechetycznym podręczniku *De catechizandis rudibus* zostawia dwa cenne schematy katechezy jako praktyczne przykłady katechezy skierowanej do katechumenów²⁸. Pierwszy z nich jest dłuższy²⁹, drugi zaś posiada krótszą formę³⁰. Wykład historii zbawienia rozpoczyna się w nich od opisu stworzenia świata i przemierza przez całe nauczanie Starego i Nowego Testamentu aż po narodziny Kościoła. Autor koncentruje swoją uwagę na dziełach zbawczych Boga. Nazywa je *mirabilia Dei*, gdyż winny one wzbudzać podziw człowieka i prowadzić ku wierze. Na pierwszym miejscu wymienia największe z nich (*mirabiliora*) i ukazuje ich zbawcze przesłanie. Są to jednocześnie *articuli temporis*, które wyznaczają wielkie okresy w historii zbawienia. Do nich zalicza między innymi stworzenie Adama, potop i uratowanie człowieka, przymierze z Abrahamem, wyzwolenie z niewoli babilońskiej, przyjście na świat Syna Bożego Jezusa Chrystusa, misję Apostołów i losy Kościoła. Tego rodzaju model katechezy biblijnej stał się inspiracją dla katechezy w późniejszych wiekach, szczególnie dla pism katechetycznych wczesnego średniowiecza.

2.3. *Biblijny rys katechezy liturgiczno-mistagogicznej*

Do zbawczych wydarzeń odwoływano się także podczas wyjaśniania i celebrowania poszczególnych rytów i obrzędów. Widać to bardzo dobrze w czasie katechez mistagogicznych. Św. Cyryl Jerozolimski przypomina w jednej z nich, że w mówieniu o świę-

²⁷ Eteria, *Pielgrzymka do miejsc świętych*, nr 45-46. Tłumaczenie W. Szoldrski, oprac. A. Bogucki, Warszawa 1970 (PSP VI).

²⁸ Św. Augustyn nawiązuje tutaj do katechetycznej tradycji swojej epoki, przywołanej już w świadectwie Egerii, w której biskup przez czterdzieści dni nauczania katechumenów przedstawiał im całą historię zbawienia.

²⁹ Por. św. Augustyn, *Początkowe nauczanie religii*, XVI, 24 – XXVI, 50, w: św. Augustyn, *Pisma katechetyczne*. Przekład, wstęp i komentarze W. Budzik, Warszawa 1952.

³⁰ Por. tamże, XVI, 51 – XXVII.

tych i Bożych tajemnicach wiary nie wolno w żaden sposób pomi-jać Pism Świątych³¹. W wyjaśnianiu różnych obrzędów wtajemniczenia w wiarę posługiwano się typologią biblijną³². Przywoływa-no poszczególne wydarzenia ze Starego Testamentu, czasem też z Nowego Testamentu, i uznawano je za obrazy czy zapowiedzi prawd (*typos*), które znajdują swoje wypełnienie w Chrystusie. W ten sposób, na przykład, woda chrzcielna była łączona z po-topem, z wodą wypływającą ze skały na pustyni, z przejściem przez Morze Czerwone, z obmyciem oczyszczającym Syryjczyka Naamana w Jordanie. Namaszczając olejem, odwoływano się do namaszczenia królów i proroków. Eucharystię wiązano z wydarze-niem manny na pustyni czy z cudem rozmnożenia chleba. Bogate wyjaśnienia biblijne można zauważyć również w komentarzach do innych obrzędów. Na przykład, według świadectwa Teodora z Mopsuestii, katechumen w Antiochii, po podaniu imienia i wpi-saniu się na listę *competentes*, zdejmował swoje szaty i stawał boso na włosiennicy. Tłumaczono to symboliką Adamową. Tka-niny z włosia symbolizowały „odzienie ze skór”, które Adam na-łożył na siebie po upadku. Kandydat do chrztu, depcząc tkaniny z włosia, wyrażał w ten sposób własne zerwanie z grzechem³³.

3. Średniowiecze – stopniowy zanik katechezy biblijnej

Średniowiecze wprowadza w bardzo długi i zarazem zróżnico-wany okres historii Kościoła i katechezy, w którym wcześniejszy silny związek katechezy z Pismem Świątym zaczyna osłabiać się i rozluźniać. Rodzi się nowy rodzaj katechezy, mniej biblijnej, a bardziej doktrynalnej.

³¹ Cyryl Jerozolimski, *Katecheza IV*, 17, w: św. Cyryl Jerozolimski, *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne*. Tłum. W. Kania, opatrzył wstępem J. Bojarski, opracował M. Bogucki, Kraków 2000 (Biblioteka Ojców Kościoła 14).

³² Por. Daniélou, Charlat, *La catechesi nei primi secoli*, s. 160-161.

³³ Por. J. Daniélou, *Wejście w historię zbawienia. Chrzest i bierzmowanie*, Kraków 1996, s. 17-18. Biblijnie tłumaczono także inne obrzędy, takie jak na przykład obrzęd „otwarcia” uszu i nozdrzy katechumena (*effetha*), zdjęcie szat przed namaszczeniem przed chrztem, umycie nóg ochrzczonym, nałożenie białej szaty. Por. R. Murawski, *Historia katechezy*. Część I. *Katecheza w pierwszych wiekach*, s. 332-371.

3.1. Zwrot ku nauczaniu doktryny

Wraz z zanikiem instytucji katechumenatu katecheza zaczęła zyskiwać coraz silniejszy doktrynalny charakter. Pismo Święte pozostało nadal obecne w katechezie, ale stopniowo zaczynało tracić swoje pierwsze miejsce. We wczesnym średniowieczu katecheza zachowywała jeszcze silne więzi z Biblią. Powielano model katechezy historiozbowczej, tak szeroko obecnej w katechezie Ojców Kościoła, szczególnie u św. Augustyna. Dowodem są kazania św. Cezarego z Arles, traktat św. Marcina z Bragi *O pouczeniu ludności wiejskiej (De correctione rusticorum)* z VI wieku, pismo Alkuina *Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones* z IX wieku, traktat *Scarapsus* św. Pirmina z VIII wieku czy też dokument epoki karolińskiej *Ordo de catechizandis rudibus*³⁴. Wraz z nadejściem dalszych wieków wyraźnie osłabło kerygmatyczne znaczenie orędzia biblijnego, katecheza zaczęła izolować się od kontekstu liturgicznego i ulegać tendencjom moralizatorskim³⁵. Duże znaczenie miały zmiany w teologii w XIII wieku, które wpłynęły na zmianę ilościową i jakościową wymiaru biblijnego katechezy. Rozdział między teologią a Biblią sprawił, że katecheza stała się bardziej dogmatyczna i mniej biblijna³⁶.

Doktrynalny rys katechezy widać w dwóch podstawowych formach katechizacji, jakimi były niedzielna katechizacja dorosłych w parafii oraz katecheza dzieci powierzona rodzinom chrześcijańskim³⁷. Nauczano podstawowych modlitw i wprowadzano w praktykę chrześcijańskiego życia. Był to przede wszystkim przekaz formuł, których należało wyuczyć się na pamięć. Wśród nich wiodącymi tekstami był Symbol Apostolski i modlitwa Ojciec nasz, które uważano za *fundamenta fidei christianae*. Nauczano też Dekalogu i zasad moralności oraz praktyk życia chrześcijańskiego,

³⁴ Por. W. Osiał, *Historia katechizmu. Geneza i rozwój katechizmu w Kościele katolickim od I do XVI wieku*, Warszawa 2013, s. 117-118.

³⁵ Por. C. Bissoli, *Biblia (katecheza)*, s. 89.

³⁶ Por. J. Charytański, *Biblia w katechezie*, w: *Encyklopedia katolicka*, T. II, Lublin 1995, kol. 425.

³⁷ Por. L. Csonka, *Storia della catechesi*, w: *Educare. Sommario di scienze pedagogiche*, t. III, red. P. Braido, Zürich 1964³, s. 94-96; R. Murawski, *Historia katechezy*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 68-70.

takich jak post i jałmużna, przyjmowanie sakramentów czy też przestrzeganie i świętowanie świąt³⁸. Zrodził się pewien schemat doktrynalnego nauczania: *quid credendum* (*Credo*), *quid petendum* (*Pater noster*), *quid faciendum et fugiendum* (przykazania) i *quid sperandum* (życie wieczne). Ten doktrynalny charakter katechezy odzwierciedlają ówczesne dokumenty ustawodawstwa kościelnego i książki religijne. Zawierają one konkretne zestawy modlitw i prawd wiary przeznaczonych do nauczania. Wystarczy wspomnieć liczne statuty synodalne, *septenaria*, *elucidaria*, katechetyczne kompendia i syntezy teologiczne, komentarze do Symbolu Apostolskiego i modlitwy Ojciec nasz, podręczniki duszpasterskie, książki spowiednicze, podręczniki życia chrześcijańskiego³⁹.

3.2. *Formy i metody wykorzystania Biblii w katechezie*

Słowo Boże nie znajdowało się w centrum nauczania i pełniło służebną rolę wobec przekazu doktryny. Częstą metodą wykorzystania Pisma Świętego było przywoływanie treści biblijnych dla uzasadnienia nauczanej doktryny (*dicta probantia*). Biblia była traktowana w tym przypadku jako zbiór tekstów koniecznych dla potwierdzenia czy uwiarygodnienia jakiejś nauki. Takie zastosowanie Pisma Świętego można odnaleźć w różnych podręcznikach katechetycznych, takich jak *elucidaria*, *septenaria*, w komentarzach do modlitw *Credo* i *Pater noster* czy w pierwszych katechizmach⁴⁰.

Inną metodą było posługiwanie się Pismem Świętym jako zbiorem przykładów i wzorców moralnych (*exempla*). Tego rodzaju zastosowanie Biblii odnajdujemy między innymi w podręcznikach życia chrześcijańskiego nazywanych zwierciadłami

³⁸ Według opracowania F. Trzaskalika pod koniec XV wieku przedmiotem nauczania było *Credo*, *Pater noster*, Dekalog, grzechy w swoich różnych podziałach, cnoty, sakramenty, dary Ducha Świętego, ewangeliczne Błogostawieństwa, pięć zmysłów, przykazanie miłości, złota reguła, uczynki miłosierdzia, rady, Pozdrowienie Anielskie i przykazania kościelne. Por. F. Trzaskalik, *Studien zu Geschichte und Vermittlung des katholischen Katechismus in Deutschland*, Köln – Wien 1984, s. 30.

³⁹ Por. Osial, *Historia katechizmu*, s. 138-225.

⁴⁰ Por. tamże, s. 177-225.

(*specula, specula principis*) czy też w przekazach i wykładach nauki moralnej Kościoła⁴¹.

Należy też wspomnieć o modelu katechezy biblijnej, jakim była *Biblia pauperum* potocznie rozumiana jako malowidła biblijne na witrażach, murach i portalach średniowiecznych katedr i świątyń dla osób nieumiejących czytać⁴². To przykład formacji wiary na drodze oglądania obrazów zawierających sceny biblijne. Malowidłom biblijnym przypisywano funkcje dydaktyczne, gdyż jednym z ich zadań było przekazywanie treści religijnych osobom nieumiejącym czytać⁴³.

4. Czasy nowożytne – próby powrotu do Biblii (XVI – XIX wiek)

Czasy nowożytne to dominacja katechezy doktrynalnej. Można powiedzieć, że mamy do czynienia z okresem blisko czterystu lat katechezy bez Pisma Świętego⁴⁴. Silnie doktrynalny charakter katechezy był uzależniony od ówczesnych przemian religijno-kulturowych i rozwoju samej teologii. Wobec wyzwań reformy protestanckiej katecheza zaczęła pełnić coraz wyraźniejsze funkcje apologetyczne. Dawały one doktrynalne fundamenty wiary w walce z reformacją. Treści biblijne były zredukowane do minimum, gdyż obawiano się ich błędnej interpretacji. Wobec późniejszych wyzwań intelektualizmu oświeceniowego katecheza również rezygnowała z Biblii i mocniej akcentowała konieczność racjonalnego i teologicznego uzasadniania wiary. Rodząca się w XIX wieku neoscholastyka jeszcze mocniej osłabiła biblijny wymiar kateche-

⁴¹ Por. tamże, s. 179-183.

⁴² *Biblia pauperum* we właściwym rozumieniu oznacza ilustrowaną Biblię w formie książki zawierającą przedstawienia z życia Chrystusa i Starego Testamentu, które były ułożone typologicznie i objaśnione tekstami biblijnymi. To powrót do patrystycznej nauki, szczególnie św. Augustyna, według której Nowy Testament kryje się w Starym, zaś Stary wypełnia się w Nowym. Por. H. Wegner, *Biblia ubogich, Biblia pauperum*, w: *Encyklopedia Katolicka*, T. II, dz. cyt., kol. 452-454.

⁴³ Por. A. Läßle, *Breve storia della catechesi*, tłum. z niemieckiego E. Gatti, Brescia 1985, s. 87-89.

⁴⁴ Por. R. Murawski, *Kerygmaticzna odnowa katechezy*, „Studia katechetyczne” (2012) nr 8, s. 29.

zy. Celem nauczania stał się przekaz pełnej nauki wiary z solidnie opracowaną argumentacją teologiczną i filozoficzną.

Duży wpływ na katechezę miał także sam sposób uprawiania teologii. Jak pisze W. Kasper, teologowie w czasach nowożytnych „byli zmęczeni niekończącymi się dysputami i polemikami, zaczęto wracać do oficjalnego nauczania Kościoła, do dogmatu i symbolu wiary”⁴⁵. Konsekwencją było silniejsze podkreślanie roli Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i jego normatywnej funkcji w stosunku do wiary. Kościół stawał się *regula fidei proxima*, natomiast Biblia i Tradycja *regulae fidei remotae*⁴⁶. W wyniku tych przemian teologicznych zmieniała się metodologia katechetyczna. Pismo Święte było traktowane jako źródło cytatów dla potwierdzenia nauczania Kościoła. To znana już z czasów średniowiecza metodologia typu *dicta probantia*. Obok walorów pedagogicznych (jasność i precyzja wykładu, łatwość w przyswajaniu treści, pewność doktrynalna wobec polemik) miała ona w sobie pewne minusy. Należy wskazać na zerwanie bezpośredniego kontaktu z Biblią jako pierwszym źródłem katechezy, traktowanie Pisma Świętego tylko jako repertorium argumentów, cytatów i sentencji, ahistoryczność wyrażającą się między innymi w nieuwzględnianiu historycznego wymiaru Objawienia i jego rozwoju.

Katecheza stawała się bardziej teologiczna niż biblijna. Widać to w licznie powstających wówczas katechizmach, które były najważniejszym narzędziem nauczania. Dominacja katechizmu była tak silna, że niekiedy za główną księgę katolików uważano nie tyle Biblię co sam katechizm⁴⁷. Pismo Święte pełniło jedynie rolę pomocniczą i służebną⁴⁸. Korzystano z treści biblijnych w potrójny sposób. Po pierwsze, wybierano niektóre fragmenty dla potwierdzenia tez zawartych w katechizmach. Skupiano uwagę na przeżyciach wewnętrznych postaci biblijnych. Do tekstów odnoszono się w moralizatorski sposób, szukając przykładów dla postępowania moralnego. Wymiar biblijny, stwierdza J. Kudasiewicz, sprowadzono tak naprawdę do przywołania jednego lub kilku cytatów

⁴⁵ W. Kasper, *Renouveau de la méthode théologique*, Paris 1968, s. 26.

⁴⁶ Por. Kudasiewicz, *Wymiar biblijny*, s. 14.

⁴⁷ Por. E. Alberich, *La Bibbia nella catechesi: evocazioni e promesse di una riscoperta*, w: „Viva ed efficace è la parola di Dio” (Eb 4, 12). *Linee per l’animazione biblica della pastorale*, red. C. Pastore, Leumann (Torino) 2010, s. 301.

⁴⁸ Por. B. Dreher, *Exegese und Bibelkatechese*, Leipzig 1967, s. 9.

czy przykładów biblijnych. Była to „prawdziwie niewola babilońska”⁴⁹. Katechizmy redagowano pod dyktando teologii i powielano w nich układ systematycznych traktatów teologicznych. Preferowano analizy teologiczne oraz mechaniczne uczenie się na pamięć prawd nauki katolickiej. Katecheza zatraciła w ten sposób swój charakter pastoralny i wychowawczy. Przykładem mogą być dwa doktrynalno-apologetyczne katechizmy św. R. Bellarmina pochodzące z końca XVI wieku: *Mały Katechizm* z 1597 roku i *Duży Katechizm* z 1598 roku⁵⁰ czy też katechizm J. Deharba z połowy XIX wieku⁵¹.

Jednak w tej silnej dominacji katechezy doktrynalnej można zauważyć pewne działania mające na celu odzyskanie znaczenia i roli Biblii w religijnym nauczaniu i wychowaniu. Próby większego zainteresowania Słowem Bożym wywoływały automatycznie zmianę oblicza katechezy i katechizmów. Katecheza zaczynała silniej akcentować funkcję formacji wiary i tym samym stawała się bardziej ewangeliczna. Warto przywołać niektóre z tego rodzaju działań. Były to często, niestety, samotne inicjatywy, które nie zawsze znajdowały właściwą siłę przebiccia w środowiskach zdominowanych przez katechezę typowo doktrynalną.

4.1. *Biblijne rysy katechizmów pierwszej połowy XVI wieku*

Pierwsze duże katechizmy z pierwszej połowy XVI wieku różniły się od późniejszych katechizmów doktrynalno-apologetycznych. Nie były to jedynie przekazy doktryny, ale widać w nich troskę o formację postawy wiary. Było to możliwe dzięki otwarciu się na bogate źródła biblijne. Jako pierwsze można przywołać dwa katechizmy Erazma z Rotterdamu⁵². W swojej treści zawierają odniesienia do wielu tekstów biblijnych i patrystycznych, szczegól-

⁴⁹ Por. Kudasiewicz, *Wymiar biblijny*, s. 17.

⁵⁰ Por. Osial, *Historia katechizmu*, s. 303-314.

⁵¹ Por. Csonka, *Storia della catechesi*, s. 141-143.

⁵² Pierwszy katechizm to *Christiani hominis institutum*. Zob. F. Cohrs, *Die evangelischen Katechismusversuche*, t. IV, Hildesheim 1978, s. 421-429. Drugi katechizm to *Explanatio Symboli quod Apostolorum dicitur, Decalogi praeceptorum et Orationis Dominicae precatationis*. Zob. Erasmo da Rotterdam, *Spiegazione del Credo*, red. U. Neri, Roma 2002, s. 18-212.

nie greckich. Sama ich struktura, zbudowana na prymacie wiary i miłości, jest powrotem do najlepszych tradycji katechetycznych pierwszych wieków. Wyjaśnienie Symbolu dokonuje się według schematu historii zbawienia wprowadzającego w prawdę o stworzeniu, odkupieniu i Kościele. Podobnie głęboko biblijna jest nauka o tajemnicy Chrystusa czy Kościoła, który widziany jest bardziej jako rzeczywistość mistyczna i teologiczna niż historyczna. Katechizmy Erazma wydają się być bardziej ewangeliczne niż doktrynalne⁵³.

Również katechizmy św. Piotra Kanizjusza różnią się jeszcze od ściśle teologicznego i apologetycznego wykładu doktryny. Według ich założeń, przekazywana nauka Boża o Mądrości i Sprawiedliwości ma za zadanie uświęcenie człowieka, aby stał się dzieckiem Bożym, świętym i sprawiedliwym w Chrystusie. Poznanie doktryny nie jest więc celem samym w sobie, ale służy katechezie prowadzącej do życia wiary. Stąd katechizmy są bliższe nauczaniu Ojców pierwszych wieków niż średniowiecznej scholastyce i reformacji. F. Blachnicki stwierdza, że „katechizmy te idą po linii tradycji pierwszych wieków, mając charakter kerygmataczny, są powiązane z życiem chrześcijańskim”⁵⁴. Ta katechetyczna i ewangeliczna optyka formacji wiary budowana jest na częstych odniesieniach do Pisma Świętego i nauczania Ojców Kościoła, co widać szczególnie w *Summa doctrinae christianae*⁵⁵.

Warto też wspomnieć *Katechizm Rzymski* Soboru Trydenckiego. Chociaż powstał on z zamiarem przekazu organicznej i zdrowej doktryny, to jednocześnie pozostaje bliski kształtowaniu postawy wiary. Mają temu służyć częste odwołania do źródeł biblijnych i patrystycznych. Duszpasterzom proponuje się model nauczania katechetycznego, który musi łączyć w nierozdzielny sposób doktrynę i Ewangelię, teologię i życie⁵⁶. Wykład *Credo*

⁵³ Por. Csonka, *Storia della catechesi*, s. 105-108.

⁵⁴ F. Blachnicki, *Problem katechizmu w dobie kerygmatacznej odnowy katechezy*, „Homo Dei” 35 (1966) nr 4, s. 241.

⁵⁵ Por. Osial, *Historia katechizmu*, s. 273-276.

⁵⁶ Por. *Przedmowa*, nr 13, w: *Katechizm Rzymski według uchwały Św. Soboru Trydenckiego dla Plebanów ułożony z rozkazu najprzód Piusa V., potem Klemensa XIII, po łacinie wydany na polski język w lat cztery po Soborze przetłómaczony przez Imci księdza Walentego Kuczborskiego, Archidyakona Pomorskiego teraz zaś ze zmianą tekstów pisma św. według tłóm. X. Wujka i zastąpieniem*

i modlitwy Ojciec nasz dokonuje się w oparciu o schemat historii zbawienia. W ten sposób zostają przywrócone najlepsze tradycje katechetyczne i unika się suchości formuł doktrynalnych⁵⁷. Według J.-C. Dhôtela mamy przykład katechezy, która w swej całości jest doktrynalna, biblijna i duchowa oraz mierzy zawsze ku wychowaniu w wierze⁵⁸.

4.2. *Katecheza historyczno-biblijna we Francji (XVII–XVIII wiek)*

Ważnym momentem w poszukiwaniu dróg powrotu do Biblii były inicjatywy francuskich katechetyków z XVII-XVIII wieku. Należą do nich: Claude Fleury (1640-1723), Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704) i François Fénelon (1651-1715). Nie było to dydaktyczne przywołanie tekstów świętych dla omówienia doktryny, ale samo Pismo Święte wyznaczało strukturę katechizmów bądź stanowiło ich integralną część. Odwoływano się do biblijnej historii zbawienia zawartej w przekazach biblijnych. Jej treści były łączone z opisem historii świata i religii oraz świętowaniem świąt związanych z wyznawaną wiarą.

Należy przywołać przede wszystkim osobę C. Fleury i jego *Catéchisme historique* z 1683 roku. Fleury mocno krytykował katechezę doktrynalną, zarzucając jej abstrakcyjność i niezrozumiałość oraz niedostosowanie do psychologicznych uwarunkowań człowieka. Proponował metodę narracji wydarzeń z Pisma Świętego, które miały służyć jako źródło poznania doktrynalnych prawd wiary. Odnajdujemy tutaj wyraźne podobieństwo z przywoływanym już wcześniej schematem katechezy według św. Augustyna⁵⁹. *Catéchisme historique* składał się z dwóch części. Pierwsza z nich jest opowiadaniem wydarzeń z biblijnej historii zbawienia. To fun-

---

wyrazów zastarzałych nowszymi przedrukowany i kilkoma dodatkami pomnożony powtórnie wydany przez Ks. Józefa Krukowskiego Dra. Ś. T. i profesora przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Kraków. W drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki. 1880.

⁵⁷ Por. Csonka, *Storia della catechesi*, s. 126.

⁵⁸ Por. J.-C. Dhôtel, *Les origines du catéchisme moderne. D'après les premiers manuels imprimés en France*, Paris 1967, s. 97.

⁵⁹ Braido, *Lineamenti di storia della catechesi e dei catechismi*, s. 266.

dament dla zrozumienia nauki wiary. Dopiero potem następuje część druga, w której zostają omówione doktrynalne prawdy wiary⁶⁰. Katechizm cieszył się dużą popularnością aż po wiek XVIII. Dzięki niemu wiele ówczesnych katechizmów doktrynalnych, zachowując jeszcze swój doktrynalny charakter, umieszczają we wprowadzeniu lub swoim dodatku syntezę historii zbawienia, religii czy też Kościoła⁶¹.

Warto także przywołać i inne inicjatywy. Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704), biskup diecezji Meaux, zredagował w 1688 roku dla swojej diecezji katechizm, w którym obok części doktrynalnej umieścił krótki wykład biblijnej historii zbawienia człowieka⁶². F. Fénelon w rozdziale VI i VIII swojego *Traktatu o wychowaniu dziewcząt* z 1687 roku sugeruje, aby prowadzić katechezę opartą na opowiadaniach biblijnych, szczególnie z Nowego Testamentu, umieszczając w centrum osobę Chrystusa⁶³.

Z pewnością jedną z głównych racji przywoływania historii zbawienia były motywy dydaktyczno-psychologiczne. Opowiadane historie były chętniej słuchane niż trudne formuły teologiczne. Jednak nie była to jedyna racja. Katechetycy francuscy mieli dobrą intuicję i odwoływali się do głębszych uzasadnień teologicznych. W przywoływaniu i w narracji dzieł zbawczych Boga widziano bogactwo i mądrość katechezy. Było to przywoływanie prawdy, że Bóg objawia się w historii i w życiu każdego człowieka. Niestety, te cenne inicjatywy zaczynały rodzić pierwsze napięcia z obrońcami doktrynalnego przekazu prawd wiary i musiały ustąpić im miejsca.

4.3. Historia biblijna jako przedmiot szkolnego nauczania

Pewne nowe akcenty w powrocie do Biblii pojawiają się w epoce oświecenia wprowadzającej lekcję religii w program szkolnego nauczania. W wychowaniu uczniów na dobrych obywateli zwrócono uwagę na wychowawcze znaczenie Pisma Świętego.

⁶⁰ Por. tamże, s. 264-266.

⁶¹ Por. G. Biancardi, *La Bibbia nella storia della catechesi. Tra dimenticanza e ricupero*, „Catechesi” 79 (2009-2010) nr 3, s. 15.

⁶² Por. Braido, *Lineamenti di storia della catechesi e dei catechismi*, s. 261-264.

⁶³ Por. tamże, s. 269-270.

Z tej też racji uczyniono z Biblii odrębny przedmiot nauczania. Jej wykorzystanie dokonywało się jednak w duchu założeń reformy oświeceniowej, według których nie służyła ona poznawaniu historii zbawienia w celu pogłębienia wiary, ale miała przede wszystkim pomagać w kształtowaniu postaw moralnych i obywatelskich.

Szczególne zasługi dla nauczania Biblii w ramach szkolnego nauczania mają dwaj augustianie, Ignacy Felbiger (1724-1788) i Benedykt Strauch (1724-1803), którzy w drugiej połowie XVIII wieku zreformowali szkolnictwo, najpierw w Żaganiu na Śląsku, a potem w Austrii i w Prusach. Wprowadzili oni nauczanie historii biblijnej. Pełniło ono jednak służebną rolę wobec nauczania doktryny nauki wiary. Główną treść nauczania religii stanowił nadal katechizm, natomiast wykład historii biblijnej pełnił jedynie funkcję pomocniczą. Zakładano, że historia biblijna jest historycznym materiałem pomocnym dla poznania prawd wiary, zawiera przykłady postaw użytecznych dla wychowania moralnego oraz powinna służyć wychowaniu liturgicznemu na drodze wyjaśniania perykop niedzielnych. Ponadto nauczanie historii biblijnej charakteryzował historycyzm polegający na zewnętrznym przywołaniu wydarzeń biblijnych bez ukazywania ich zbawczego przesłania. Jednocześnie było to nauczanie naznaczone silnym moralizmem, w którym koncentrowano się na moralnych treściach wydarzeń biblijnych bez odczytywania ich głębokiego znaczenia historiozbawczego⁶⁴. Taki model katechezy biblijnej podzielony na nauczanie katechizmu i historii biblijnej przetrwał aż po lata sześćdziesiąte XX wieku, kiedy zrodziła się odnowa kerygmatyczna katechezy⁶⁵.

4.4. *Koncepcja katechezy historiozbawczej*

Szczególnie znaczącym etapem w procesie powrotu do Biblii jest model katechezy historiozbawczej, powstały w pierwszej połowie XIX wieku. Była to próba odejścia od katechezy doktrynalnej, bardzo rozwiniętej pod wpływem wyzwań intelektualizmu i racjonalizmu oświeceniowego. Podejmowane działania nazywa-

⁶⁴ Por. J. Charytański, *Rola i miejsce Pisma Św. w katechezie po Soborze Watykańskim II*, w: *Chrystus wzywa i uczy*, Warszawa 1971, s. 101.

⁶⁵ Por. Murawski, *Historia katechezy*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, s. 102.

ne są także nurtem prekerygmatycznym. Ich przedstawicielami są pastorałści i katechetycy ze szkoły tybingeńskiej, tacy jak Johann Michael Sailer (1751-1832), Johann Baptist Hirscher (1788-1865), Augustin Gruber (1763-1835) czy Gustav Mey (1822-1877)⁶⁶. Uważali oni, że chrześcijaństwo nie jest doktryną, ale wydarzeniem, historią zbawienia. Dlatego też apelowano, aby w przekazie prawd wiary odwoływać się przede wszystkim do wydarzeń zbawczych, począwszy od stworzenia świata aż po czasy Kościoła. Jedną z centralnych kategorii nauczania stanowiła idea królestwa Bożego, w którym chrześcijanie stają się braćmi i synami Boga. Zadaniem katechezy było odczytywanie wraz z dziećmi treści wiary ukrytych w różnych wydarzeniach biblijnych. Uważano, że taki model katechezy pozwala lepiej ukazywać chrześcijaństwo jako miejsce aktualizacji zbawienia. Wymagano, aby wciąż na nowo odczytywać i przyswajać Słowo Boże. Odrzucono tym samym scholastykę postrzegającą wiarę bardziej w kategoriach doktrynalnych niż historiozbawczych. W nauczaniu dogmatycznych prawd wiary inspirowano się porządkiem historii zbawienia, bez dotykania kwestii apologetycznych i filozoficznych. W taki plan nauczania włączono także naukę o życiu moralnym widzianym głównie jako osobowa relacja człowieka z Bogiem. W podobny sposób postrzegano sakramenty, widząc w nich na pierwszym miejscu miejsce zbawczego działania Boga w Kościele. Przykładem takiej katechezy są katechizmy wydane przez Hirschera, w których nie było już abstrakcyjnych teologicznych sformułowań, ale przekaz wiary w oparciu o wydarzenia biblijne⁶⁷.

Model katechezy historiozbawczej został odrzucony przez teologów neoscholastycznych XIX wieku, broniących wytrwale autorytetu i pierwszeństwa uprawianej wówczas teologii. Zwyciężył nurt katechezy neoscholastycznej, który wraz z katechizmem J. Deharba (1849) dominował w katechezie przez późniejszych sto lat.

⁶⁶ Por. tamże, s. 102-105; Braidò, *Lineamenti di storia della catechesi e dei catechismi*, s. 347-364.

⁶⁷ Por. *Katechismus der christkatholischen Religion*, Karlsruhe 1842; *Der kleinere Katechismus der christkatholischen Religion*, Freiburg 1845. Szerokiej oceny katechizmów dokonał: F. Bläcker, *Johann Baptist von Hirscher und seine Katechismus in Zeit und geistgesichtlichen Zusammenhang*, Freiburg 1953. Por. też G. Kusz, *Biblia w katechezie wczoraj i dzisiaj*, w: *Biblia w chrześcijańskim nauczaniu*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991, s. 147-150.

5. Kerygmatyczna odnowa katechezy w XX wieku

Ukoronowaniem starań o powrót do Pisma Świętego był nurt kerygmatycznej odnowy katechezy w XX wieku. Zauważono, że wcześniejsze poszukiwania w zakresie ulepszania metody nauczania nie były bardzo skuteczne, dlatego też uznano konieczność zwrócenia większej uwagi na samą treść nauczania. Duże znaczenie miała także rodząca się w tym czasie odnowa biblijna i liturgiczna w teologii i nauczaniu Kościoła. Ważnym impulsem były poglądy J. A. Jungmanna i F. X. Arnolda. Ten drugi wyraźnie twierdził, że „znać mamy teologię, przepowiadać mamy jednak kerygmę, czyli dobrą nowinę o zbawieniu”⁶⁸. Chrześcijaństwo nie wkroczyło bowiem w świat jako naukowy system, ale jako Ewangelia, Dobra Nowina o zbawieniu⁶⁹.

Odnowa kerygmatyczna uczyniła z Pisma Świętego i liturgii główne źródło katechetycznego nauczania. Przypomniano, że Pismo Święte nie może mieć charakteru służebnego wobec doktryny i być tylko materiałem pogładowym. Katecheza nie polega na głoszeniu formuł doktrynalnych, ale jej celem jest doprowadzenie do zetknięcia się z żywym Bogiem. Wyjaśniając historię zbawienia, nie można zatrzymywać się tylko na jej zewnętrznym opisie, jak to było w przypadku nauczania historii biblijnych w oświeceniu, ale należy ukazywać zbawcze przesłanie wydarzeń i dzieł biblijnych. Główną treścią katechezy musi być kerygmat wyrażający orędzie zbawienia człowieka dokonane w Chrystusie. Przekazywany materiał zyskiwał tym samym układ ściśle chrystocentryczny. Rola katechety pozostawała drugorzędna, jest on tylko pośrednikiem w wydarzeniu wiary, które dokonuje się pomiędzy Bogiem a człowiekiem⁷⁰.

Odnowę kerygmatyczną można uznać za rewolucyjną zmianę, gdyż po czterech wiekach nieobecności Biblia wróciła do katechezy jako główne jej źródło. Założenia katechezy kerygmatycznej

⁶⁸ F. X. Arnold, *Katechese aus der Mitte der Heilsgeschichte*, „Katechetische Blätter” 81 (1956) s. 229.

⁶⁹ Por. tamże, s. 228.

⁷⁰ Por. Murawski, *Kerygmatyczna odnowa katechezy*, s. 23-34. Por. też B. Truffer, *Das material-kerygmatische Anliegen in der Katechetik der Gegenwart. Zur Geschichte der inneren Stoffgestaltung des Lehrstück-Katechismus*, Freiburg-Basel-Wien 1962.

pozostają wciąż aktualne i znajdują odzwierciedlenie w dzisiejszej katechezie. Potwierdzają to posoborowe dokumenty katechetyczne Kościoła. Orientacja kerygmatyczna jest też zauważalna w polskich programach i podręcznikach katechetycznych⁷¹. Warto zauważyć, że niedawna adhortacja Franciszka *Evangelii gaudium* potwierdza konieczność tej katechezy. Papież przypomina, że centralne miejsce w katechezie powinna zajmować *kerygma*. To pierwszeństwo kerygmatu trzeba rozumieć w sensie jakościowym, to znaczy, do kerygmatu należy stale powracać, rozważać go na różne sposoby, nieustannie głosić w różnych formach i na wszystkich etapach katechezy⁷².

Aktualność treści kerygmatycznych w katechezie wynika również z ich ścisłej relacji z wiarą i ewangelizacją. Odnowa kerygmatyczna mocno podkreśla konieczność przesunięcia akcentu z doktrynalnej treści katechezy (*fides quae*) ku aktowi wiary człowieka (*fides qua*). Katecheza nie może być postrzegana tylko jako nauka prawd wiary, ale przede wszystkim jako proces wychowania w wierze. Wobec dzisiejszych wyzwań nowej ewangelizacji prawdy te zyskują szczególne znaczenie.

6. Zakończenie

Patrząc na historię, jak i czasy nam współczesne, należy stwierdzić, że katecheza jako posługa Słowa Bożego w Kościele nie może pominąć Pisma Świętego. Jakkolwiek obecność Biblii przyjmowała różne formy i kierunki rozwoju, to jednak nigdy nie było katechezy bez odniesienia do Słowa Bożego. Konieczność Pisma Świętego wynika z fundamentalnej prawdy, że Słowo Boże stanowi główne źródło jej treści. Prawda ta ma głębokie uzasadnienie teologiczne, ponieważ chrześcijaństwo nie jest „religią Księgi”, ale „religią Słowa Bożego”, nie słowa spisane go i milczącego, ale słowa wcielonego i żywego, poprzez które Bóg

⁷¹ Por. R. Czekalski, *Recepcja nurtu kerygmatycznego w katechezie polskiej*, w: *Studia katechetyczne*, t. 8, red. R. Czekalski, Warszawa 2012, s. 35-46; P. Tomasik, *Owoce orientacji kerygmatycznej we współczesnej katechezie polskiej*, *Studia katechetyczne*, t. 8, red. R. Czekalski, Warszawa 2012, s. 47-58.

⁷² Por. Franciszek, *Adhortacja apostołska Evangelii gaudium*, nr 164.

przemawia do człowieka i wzywa go do wspólnoty ze sobą⁷³. Katecheza wzywająca do odnowy wiary musi być głęboko biblijna. Jak uczy Franciszek, „istotne jest, aby objawione Słowo radykalnie ubogacało katechezę i wszystkie wysiłki podejmowane w celu przekazania wiary”⁷⁴.

Notatka o Autorze: Bp Wojciech Osiał, ur. w 1970 r. w Łowiczu, od 1995 r. prezbiter diecezji łowickiej, dr hab. katechetyki, wykładowca na UKSW w Warszawie, w WSD w Łowiczu i w WSD Księża Pallotynów w Ołtarzewie, rzeczoznawca do spraw oceny programów nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski; 24 grudnia 2015 r. mianowany przez papieża Franciszka biskupem pomocniczym diecezji łowickiej.

Streszczenie

Przedmiotem refleksji jest analiza obecności Pisma Świętego w katechezie od początku Kościoła aż po czasy współczesne. Zamierzaniem Autora jest wykazanie, że Pismo Święte od zawsze było obecne w katechezie i ta obecność, jakkolwiek bardzo zróżnicowana i nie zawsze wystarczająca, ma historię tak długą jak sama katecheza. Spojrzenie w przeszłość ukazuje różnorodne modele i rozwiązania, począwszy od sytuacji, kiedy Biblia stanowiła centralną treść nauczania, aż po katechetyczne strategie, w których była niemalże nieobecna. Strukturę refleksji wyznaczają niektóre etapy czy okresy w historii katechezy, w których przywoływanie Pisma Świętego odznacza się pewnymi charakterystycznymi cechami pozwalającymi mówić o jakimś modelu czy wzorze obecności Biblii w nauczaniu. Wśród nich są następujące: głoszenie Słowa Bożego w czasach apostołskich, centralność Biblii w katechezie chrzcielnej w okresie katechumenatu, stopniowy zanik katechezy biblijnej w okresie średniowiecza, próby powrotu do Biblii w czasach nowożytnych (XVI-XIX wiek), i w końcu ke-

⁷³ Por. Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska Verbum Domini*, nr 6.

⁷⁴ Franciszek, *Adhortacja Evangelii gaudium*, nr 175.

rygmatyczna odnowa katechezy w XX wieku. Na zakończenie zostają sformułowane najważniejsze wnioski podkreślające prawdę, że katecheza w żaden sposób nie może zrezygnować z Pisma Świętego, które jest jej podstawowym źródłem.

Słowa kluczowe: Pismo Święte, katecheza, Słowo Boże.

Abstract

The Holy Scripture in catechesis – historical overview

The author reflects on the presence of the Holy Scriptures in catechesis from the origin of the Church till now. The author seeks to show that the Holy Scripture has always been present in catechesis and this presence, although very diverse and not always sufficient, has a history as long as the catechesis. A look at the past shows various models and solutions, ranging from the situations when the Bible constituted a central teaching content to the catechetical strategies in which it was almost absent. The study is structured according to stages or periods in the history of catechesis when reference to the Scriptures showed characteristics that allow one to speak of a certain model or formula of the Bible's use in teaching. Among them are the following: the proclamation of the Word of God in apostolic times, the centrality of the Bible in the catechesis of a baptismal catechumenate, the gradual disappearance of biblical catechesis during the Middle Ages, attempts to return to the Bible in modern times (16th – 19th century) and, finally, kerygmatic renewal of catechesis in the 20th century. Lastly, the author formulates the most important conclusions; emphasizing the truth that catechesis in no way can resign from the Holy Scripture, which is its primary source.

Thum. Wojciech Osial, Agnieszka Burakowska

Keywords: catechesis, Holy Scripture, Word of God.